

УДК 347.2/3

Ірина Верес,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

Стаття присвячена дослідженню поняття електронних грошей. Проаналізовані такі ознаки електронних грошей: електронні гроші є одиницями вартості; електронні гроші є засобом платежу; електронні гроші є грошовим зобов'язанням особи, яка їх випускає; електронні гроші виступають об'єктом цивільних прав; електронні гроші зберігаються на електронному пристрої; випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк; обіг електронних грошей обмежений певною платіжною системою.

Ключові слова: електронні гроші, засіб платежу, електронний пристрій, банк, емітент, платіжна система, платіжна організація, комерційний агент, користувачі.

Постановка проблеми. За даними Національного банку України, станом на 2016 рік кількість електронних грошей становить 40,5 млн. грн. Обсяг операцій з електронними грошима становить 2 986,5 млн. грн. Кількість електронних гаманців з електронними грошима – 45,7 млн. штук [1]. Сучасний розвиток інформаційних технологій, електронної комерції зумовлює постійне збільшення цих показників. Тому наукові дослідження даної проблематики є актуальними.

Теоретичні та практичні аспекти використання електронних грошей є предметом досліджень науковців, зокрема С. Шимон, В. Рядінської, І. Трубіна, І. В. Спасибо-Фатеевої та інших. Однак відсутні комплексні дослідження про електронні гроші.

Метою статті є аналіз поняття та основних ознак електронних грошей; дослідження проблем використання електронних грошей в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 15 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі.

Ознаками електронних грошей є таке:

1. Електронні гроші є одиницями вартості.

Електронні гроші мають майнову цінність, оскільки є «передплаченими» грошима, які для зручності обігу «знерухомлюються», в момент емісії переводяться в електронний вигляд, що забезпечує їм незрівнянну з класичними грошима зручність та швидкість обігу [2, с. 38]. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Відповідно до п. 2 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010, емітент зобов'язаний забезпечити, щоб сума випущених ним електронних грошей не перевищувала суми отриманих ним від користувачів

та агентів (крім агента з поповнення) готівкових або безготівкових коштів та суми отриманих агентом з поповнення готівкових коштів, які мають бути перераховані емітенту. Емітент зобов'язаний визначати суму електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, з урахуванням таких вимог:

– сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 4000 гривень;

– сума електронних грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 14000 гривень.

Користувачі мають право використовувати електронні гроші для здійснення розрахунків за допомогою електронного пристрою, який поповнюється і перебуває в розпорядженні користувача, в сумі до 62 000 гривень протягом календарного року. До розрахунку цієї суми не включаються електронні гроші, погашені на вимогу користувача протягом календарного року.

2. Електронні гроші є засобом платежу.

Відповідно до ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», суб'єкти господарювання та фізичні особи мають право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг.

У ст. 192 ЦК України передбачено, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Тому банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні, для використання на території України. (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Слід зазначити, що електронні гроші не є універсальним засобом платежу і приймаються виключно користувачами відповідних платіжних систем [2, с. 37].

Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа.

Користувач – суб'єкт господарювання має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Користувач – фізична особа має право використовувати електронні гроші для здійснення

оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам – фізичним особам. (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Користувачі – фізичні особи мають право переказувати електронні гроші іншим користувачам – фізичним особам із використанням наперед оплачених карток у сумі до 500 гривень на день та не більше 4 000 гривень протягом одного місяця (п. 3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010).

У Листі НБ України від 26.06.2014 надано роз'яснення стосовно приймання електронних грошей суб'єктами господарювання як оплати за товари, роботи, послуги. Відповідно до пункту 3.5 Положення про електронні гроші в Україні, торговці (суб'єкти господарювання) на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом із розрахунків, мають право приймати від користувачів як засіб платежу за товари електронні гроші, виражені в гривнях. Пунктом 15.1 ст. 15 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» встановлено, що суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як оплату за товари, роботи, послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам у разі повернення ними відповідно до ЗУ «Про захист прав споживачів» товарів, придбаних за електронні гроші. Таким чином, отримані від користувачів електронні гроші торговець має право обміняти на безготівкові кошти у агента з розрахунків або пред'явити до погашення емітенту в обмін на безготівкові кошти, які мають зараховуватися агентом з розрахунків та/або емітентом на власний поточний рахунок торговця, відкритий у банку (за винятком сум електронних грошей, повернених користувачу відповідно до ЗУ «Про захист прав споживачів»). Отже, здійснюючи продаж товарів, робіт, послуг за електронні гроші, торговці на кінцевому етапі отримують на власний рахунок у банку безготівкові кошти, які підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства України.

3. Електронні гроші є грошовим зобов'язанням особи, яка їх випускає. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача. Користувач – суб'єкт господарювання має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення лише в обмін на безготівкові кошти. Користувач – фізична особа має право отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення в обмін на готівкові або безготівкові кошти (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

4. Електронні гроші виступають об'єктом цивільних прав.

Як приклад проаналізуємо судову справу. ТОВ «Лізинг ІТ Сервіс» звернулося до суду з позовом до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості. Свої позовні вимоги позивач обґрунтував тим, що 11.06.2015 між ТОВ «Лізинг ІТ Сервіс» та ОСОБА_1 укладено договір «Гроші

до зарплати», відповідно до умов якого позивач надав відповідачу електронні грошові кошти у сумі 2000 грн, а відповідач зобов'язався протягом трьох календарних днів перерахувати готівкові або безготівкові кошти на користь позивача, а також сплатити інші передбачені договором платежі. ОСОБА_1 свої зобов'язання за договором не виконав, внаслідок чого виникла заборгованість за договором «Гроші до зарплати». Відповідач має заборгованість за договором «Гроші до зарплати» у загальній сумі 5 000 грн, з яких: заборгованість за договором – 2000 грн., неустойка у розмірі 20 % від отриманої за договором суми – 400 грн, неустойка у розмірі 2 % від суми заборгованості за кожний день прострочення – 2 600 грн. Оскільки судом встановлено на підставі зібраних по справі доказів те, що ОСОБА_1 взяті на себе зобов'язання за укладеним з позивачем договором щодо повернення отриманих коштів не виконує, суд дійшов висновку про задоволення позову [3]. Отже, електронні гроші в даному випадку виступають предметом договору позики.

5. Електронні гроші зберігаються на електронному пристрої.

Електронний пристрій – чип, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей (п. 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010).

У літературі запропоновано класифікувати електронні гроші за типом носія на ті, які зберігаються на спеціальному пристрої (наприклад, на чіпі, вбудованому в смарт-карту), що одночасно використовується для здійснення платежів, і на онлайн-гроші, які зберігаються на накопичувачах інформації у формі файлів бази даних [4, с. 8].

6. Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України. Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України (ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Банк, що є членом/учасником міжнародної платіжної системи і внесений Національним банком України до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та має намір здійснювати випуск електронних грошей на території України з використанням цієї міжнародної платіжної системи, зобов'язаний узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей (Положення про електронні гроші в Україні, затверджене Постановою

Правління Національного банку України від 04.11.2010).

За даними Національного банку України, банками, які мають право здійснювати випуск електронних грошей, є: ПАТ «АЛЬФА-БАНК», ПОЛІКОМБАНК, ПАТ «ДІАМАНТБАНК», АТ «Ощадбанк», ПАТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК», ПАТ «БАНК ВОСТОК», ПАТ «БАНК ФОРВАРД», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «ТАСКОМБАНК», ПАТ АБ «ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК», ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», ПАТ «БАНК «ЮНІСОН», ПАТ «ДІВІ БАНК», ПАТ «КРИСТАЛБАНК», АБ «Південний», ПАТ «КБ «ГЛОБУС», ПАТ АБ «УКРГАЗБАНК»[5].

Емітент зобов'язаний вести облік коштів, які надходять від користувачів та/або агентів як оплата електронних грошей, на окремому рахунку емітента за кожною платіжною системою та за кожним видом електронного пристрою (п. 1.5 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010). Основною відмінністю електронних грошей від безготівкових є те, що електронні гроші знаходяться не на банківському рахунку клієнта, а на особливому рахунку емітента (так званому віртуальному рахунку) [6, с. 298].

Правове регулювання електронних грошей не поширюється на випадки, коли титульні знаки емітує особа, яка є небанківською установою.

Проаналізуємо судову практику. 21.03.2013 між ТзОВ «Діджитрейд» (далі – позивач, кредитор) та ТзОВ «Українська Гарантійна Агенція» (далі – відповідач, гарант) був укладений договір відступлення прав вимоги та їхнього обліку. Відповідач відступив позивачу права вимоги до ПАТ «УПБ» у розмірі 50 000 гривень. Позивач сплатив відповідачу грошові кошти у розмірі 50 500 гривень. З метою виконання своїх зобов'язань за договором для кількісного обліку прав вимоги, якими володіє кредитор та інші користувачі системи, сторони вирішили використовувати автоматизовану систему WebMoney Transfer, про що зазначено в договорі. Так, пунктом 1 договору сторони визначили, що «Титульні знаки WMU» – це візуально відображувані на Реквізиті одиниці обліку прав вимоги, якими володіє власник цього Реквізиту. Один «Титульний знак WMU» враховує одну гривню боргу, що є предметом прав вимоги. Облік ведеться в сотих долях «Титульних знаків WMU».

Суд зазначив, що «Титульні знаки WMU», які позивач та відповідач за договором відступлення прав вимог та їхнього обліку використовують для обліку прав вимоги, не є об'єктами цивільних прав. Запровадження у договорі відступлення прав вимоги облікової одиниці кількості прав вимоги «Титульних знаків WMU» є волевиявленням сторін і використовується для зручності обліку прав вимоги та операцій з ними. Таким чином, передача від однієї особи до іншої прав вимог, облікованих у певній кількості «Титульних знаків WMU», означає передачу прав вимоги до боржника у розмірі, що відпові-

дає обумовленій сторонами кількості облікових «Титульних знаків WMU». Судом встановлено, що емісії «Титульних знаків WMU» не відбувається, а всі операції відбуваються з об'єктом цивільних прав – майновим правом грошової вимоги до боржника щодо повернення депозиту. Враховуючи відсутність такого об'єкту цивільних прав, як «Титульні знаки WMU», а також неможливість здійснення самостійних операцій з «Титульними знаками WMU», «Титульні знаки WMU» за допомогою яких здійснюється облік прав вимоги, не можуть розглядатися відокремлено від прав вимоги, вони є лише умовною одиницею обліку кількості прав вимоги. Таким чином, «Титульні знаки WMU», якими вимірюються та обліковуються права вимоги до боржника ПАТ «УПБ», не є електронними грошима, оскільки вони не є одиницями вартості, які зберігаються на електронному пристрої, та не є грошовим зобов'язанням відповідача.

Крім цього, відповідач не може вважатися емітентом електронних грошей, оскільки не здійснює випуск електронних грошей та не бере на себе зобов'язання з їх погашення. Суд вирішив у позові відмовити. Господарський суд Київської області також відмовив у задоволенні позову [7].

7. Обіг електронних грошей обмежений певною платіжною системою.

Переказ в Україні може здійснюватися за допомогою внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

У ст. 1 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено, що платіжна система – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Платіжна організація – юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність згідно з цим Законом та договором. Учасниками платіжної системи в Україні мають право бути банк, що має банківську ліцензію Національного банку України, а також небанківська фінансова установа, яка має ліцензію Національного банку України на переказ коштів без відкриття рахунків, які уклали договори з платіжною організацією відповідної системи.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом внесення відомостей про них до Реєстру. Порядок такої реєстрації визначено Положенням про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 04.02.2014 № 43.

У 2003 році Національний банк України створив Національну платіжну систе-

му «Український платіжний простір» (НПС ПРОСТІР) – внутрішньодержавну банківську багатоемітентну платіжну систему, в якій розрахунки здійснюються електронними грошима у формі смарт-карток. Проте значного поширення НПС «ПРОСТІР» не набуло насамперед через технічну недосконалість: у цій системі протягом тривалого часу використовувалися лише чипові картки, які містили вбудований мікрокомп'ютер із картковою операційною системою, тоді як у мережі Інтернет можна було скористатися послугами платіжних систем, які пропонували багатофункціональні електронні гроші, що приймалися як платіжний засіб іншими, ніж емітент, особами і якими можна було без особливих проблем розрахуватися в мережі Інтернет. Саме ці платіжні системи впевнено завоювали фінансовий ринок електронних грошей в Україні [8, с. 191].

За даними Національного банку України, платіжними системами, з використанням яких здійснюються операції з електронними грошима, є: «FORPOST», MasterCard, «Максі», Visa, ПРОСТІР, «ГлобалМані», «ЕЛЕКТРУМ»[5].

В Україні також активно функціонують платіжні системи, які не узгодили правила використання електронних грошей з НБУ. Категорія «електронних грошей» формально ними не використовується, натомість вживаються поняття «електронні одиниці» та «титкульні знаки». 7 листопада 2016 року НБУ розіслав по банках телеграму № 57-0002/90626 «Щодо діяльності окремих платіжних систем та систем розрахунків». У ній зазначається, що правила використання електронних грошей «Webmoney», «Яндекс.Деньги», «QIWI Wallet», «Wallet one»/«Єдиний гаманець» не узгоджувалися Національним банком України і надання послуг з використанням цих торгових марок користувачам заборонено.

У судовій практиці у разі використання титульних знаків не застосовуються положення про електронні гроші. Прикладом є така судова справа.

ОСОБА_1 звернувся до суду з позовною заявою до ОСОБА_2 про стягнення суми боргу, матеріальної та моральної шкоди. На обґрунтування позовних вимог зазначив, що 16 лютого 2015 року позивачем Кредитного сервісу системи Webmoney Transfer було надано позику учаснику кредитного сервісу відповідачу ОСОБА_2. Факт зарахування титульних знаків на електронний гаманець ОСОБА_2 підтверджується копією виписки із журналу транзакцій. Відповідач зобов'язався повернути титульні знаки типу WMZ в обсязі 231,66 WMZ протягом 35 діб. Проте у визначений строк позика позичальником повернута не була. Під час судового засідання титульні знаки були повернені. Проте позивач просить стягнути з відповідача на його користь суму процентів за користування позикою 1043,72 грн, 3 % річних 142,28 грн, моральну шкоду 3 000 грн, судові витрати 1 686,35 грн. Судом встановлено, що правилами проведення операцій у борговому сервісі не передбачено повернення цифрових титульних знаків будь-яким грошовим еквівалентом. Усі

розрахунки в системі здійснюються тільки в титульних знаках, а тому суд вважає, що передбачені законом підстави для покладання на відповідача обов'язку сплатити позивачеві їх гривневий еквівалент відсутні. Також вимоги ст. 625 ЦК України щодо наслідків порушення виконання грошового зобов'язання не можуть бути застосовані до даних правовідносин саме через те, що предметом зобов'язання не є гроші, крім того, положення даної норми можуть бути застосовані тільки до суми боргу у гривнях. Суд вважає за необхідне в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 відмовити в повному обсязі [9].

7. У сфері обігу електронних грошей поширеною є діяльність комерційних агентів, які укладають агентський договір з емітентом – банком. Як правило, саме платіжна організація одночасно виступає комерційним агентом.

Комерційний агент – юридична особа-резидент, представництво установи міжнародної організації, членом якої є Україна або яка здійснює в Україні діяльність із надання гуманітарної допомоги на підставі міжнародних угод з Україною, особа, яка на підставі договору, укладеного з емітентом, здійснює:

- розповсюдження електронних грошей (операція з надання електронних грошей користувачам, яка не пов'язана із зобов'язанням щодо їх погашення);

- надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв;

- обмінні операції з електронними грошима (операції з обміну електронних грошей, випущених одним емітентом, на електронні гроші іншого емітента);

- приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти (операція з вилучення електронних грошей з використанням з одночасним наданням їх пред'явникові готівкових або безготівкових коштів) (п. 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010; ст. 15 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Комерційний агент має право надавати фінансові послуги від імені банку тільки після його реєстрації Національним банком та отримання банком квитанції від Національного банку з номером запису в Реєстрі, що має бути обумовлено в агентському договорі (Положення про порядок ведення реєстру комерційних агентів (комерційних представників) банків, затверджене постановою Правління НБУ від 20.09.2012).

Висновки.

Електронні гроші характеризуються загальними ознаками грошей, зокрема, вони є засобом платежу та самостійним об'єктом цивільних прав. Особливостями електронних грошей є: електронні гроші зберігаються на електронному пристрої; випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк; обіг електронних грошей обмежений певною платіжною системою; електронні гроші є грошовим зобов'язанням особи, яка їх випускає.

Список використаних джерел:

1. Операції з електронними грошима // Офіційний сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283
2. Шимон С. Електронні гроші: форма грошей чи майнові права вимоги? / Світлана Шимон // Юридична Україна. – 2015. – № 9. – С. 36-41.
3. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 18.01.2017. Справа № 756/11630/15-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень
4. Кравчук В. Електронні гроші в Україні : Аналітичний звіт / В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець. – Київ, 2012. – 64 с.
5. Узгодження правил використання електронних грошей // Офіційний сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66296&cat_id=66292

6. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : монография / [И. В. Спасибо-Фатеева, В. И. Крат, О. П. Печеный и др.] ; под. общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2015. – 720 с.
7. Рішення Господарського суду Київської області від 24 квітня 2013 року. Справа № 911/1355/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень/
8. Рядінська В. Проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні / В. Рядінська // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 12. – С. 190-195.
9. Рішення Люботинського міського суду Харківської області від 19 травня 2016 року. Справа № 630/159/16-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень/

Стаття посвячена дослідженню поняття електронних денег. Проаналізовані такі ознаки електронних денег: електронні деньги являються одиницями стоимости; електронні деньги являються средством платежа; електронні деньги являються денежным обязательством лица, их выпускающего; електронні деньги являються объектом гражданских прав; електронні деньги хранятся на электронном устройстве; выпуск електронных денег может осуществлять исключительно банк; оборот електронных денег ограничен определенной платежной системой.

Ключевые слова: електронні деньги, средство платежа, электронное устройство, банк, эмитент, платежная система, платежная организация, коммерческий агент, пользователи.

The article is devoted to the of electronic money concept investigation. The following electronic money characteristics are analyzed: electronic money is the cost unit; electronic money is a payment instrument; electronic money represents monetary obligation of the person who issues them; electronic money is the object of civil rights; electronic money is stored on an electronic device; The issuance source of electronic money could be bank only; The circulation of electronic money is limited to a certain payment system.

Key words: electronic money, payment instrument, electronic device, bank, issuer, payment system, payment organization, commercial agent, users.

